

találkozásra —, de a mikrorealista pszichologizálásra már nem ad engedélyt a rendező, aki általában kerüli a lélekrajzot. (Az ötödik felvonásban sem kerül sor az Endrét megzavaró játékra, amelyet a ki a gyilkos témájára lehet pszichologizálva eljátszani.) Hogy a második felvonásban Petur a körülötte levő pártütőkkel nem szemtől szemben, hanem mint holmi háttérben settenkedő árnyakkal győzködik, s Bánk sem szembe találkozik az összeesküvőkkel, akik inkább ólálkodóknak nevezhetők. Hogy a szövegátcsoportosításoknak értelmezést segítő szerepük van...

S még lehetne sorolni a feltűnő, észrevett ötleteket, de ezeket — úgy tűnik — nem sikerült egy koncepciót hordozó vezéreszme szolgáltatásban látni. Am ha olyan makacs hagyományról van szó, mint a *Bánk bán*-előadások, akkor a majdani másféle megjelenítések bevezetőjeként talán ennyi sem kevés.

GEROLD László

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T

FUTURIZMUS ÉS FUTURIZMUSOK

Ez a nagy kiállítás méretei miatt emlékezetes lesz, mert a futurizmus hatását, a XX. század művészetében betöltött szerepét tanúsítja. Ahogy megszervezték, abban is agresszivitás rejlik: nagy reklámot csaptak, hogy felhívják újra a figyelmet a futurista művészetre, az agresszivitásra.

Nagyon sokan nézték meg a kiállítást. Vajon mi az, ami vonzza a közönséget? Valószínűleg a futuristák gyorsaságeszménye, a mindenütt jelen lenni igénye. A tér és idő fogalma számukra elavult. A testek egymáson áthatolnak, sűrű vagy ritkább közegekben hullámzik az élet, a város és a világ. Ma azt a szenzációt felidézni, ami a futuristák idejében volt, nehéz. A futurista művészek rövid ideig működtek együtt, és nem tudtak akkora energiát felszabadítani, hogy radikálisan megváltoztassák a világot.

Tudatosan vállalták a szervezők azt a paradoxont, hogy a reneszánsz és barokk stílusú velencei Palazzo Grassiban rendezték meg a futurista kiállítást. Az épület előtt nagy sorokban, türelmesen várják az emberek, hogy lássák a futurista világszenzációt. De ezt nemcsak látni kellene, nemcsak a látás, hanem a cselekvés által lehetne igazán átélni. A képeken egy új, megújult világot, a repülőgépből látott forgó, kavargó tájakat, kitörő érzelmeket, az előlről kezdés lendületét látjuk. Szimultanista forma és színes örvénylések. Energiaforrásokat érzékelünk

A Zenit fedőlapja

a képeken, hogy erő születik a küzdelemben, a hatalom pedig szépség, az új szépség. A közepes megvilágításban a színek és a mozgásélmény újra megküzd a homállyal, a múlttal. A futurista festők: Balla, Carra, Russolo, Boccioni, Severini, Sironi tudtak lelkesedni és másokat lelkesíteni, nemcsak a maguk korában, hanem ma is.

A bejáratnál egy régi típusú Fiat autó idézi fel a kort és a sebességet, amelyet bent intenzív színű festmények nagy lendülete jeleníti meg. Severini híres képei az egyidőben történő mozgás által a viszonylagos-

ságot, a relativitást érzékeltetik. A térről új fogalmakat alakítottak ki a futuristák. Szerintük tér és idő nem létezik, hanem minden folyamatban van, és minden változik. A nagy relációk érzését keltik ezek a művek. Az állatokat, lovakat, embereket, az autót mozgásukban örökítik meg, a mozgást örvénylő hullámok gyűrődésével fejezték ki. Még a hangot is érzékeltetni tudták a hullámok által. Sironi, a fekete színnel festő futurista, az állomásra befutó mozdonyt erőteljesnek festette meg, sugárzónak és komornak, mintha csak a technikai fejlődés és a sebesség ökológiai következményeit látta volna előre már, vagy az elkövetkező háborút, mely feketébe borította a futuristák agresszív vízióját.

Boccioni (1882—1916) a *Futurista festők kiálltványa* szerzőjének (1910) rövid élete jelképes is, mert 1916-ban baleset áldozata lett, lovaglás közben lebukott a lóról. A veszélyes életet proklamáló futurizmus a sorssal összefogott. Halála után a csoport szétszéledt, de a technika és a városi élet szülte futurista mítosz mindenfelé a világon elterjedt, és ez adja meg a futurista mozgalom nagy jelentőségét.

A futurizmus nagy hatását, jelentőségét azzal növelték a kiállítás szervezői, hogy olyan külföldi művészeket is felsorakoztattak, akik nem tartoztak ehhez a mozgalomhoz, legfeljebb hatottak a futurizmus kialakításra. Így például Seurat képét is kiállítják, mert a pointillista technikát a futuristák kölcsönvették, de ugyanezt tették Picassóval is, mert a kubisták a szimultán áthatásokkal az egyidejűséget érzékeltették. A mozgás kifejezésében és érzékeltetésében Boccioni ért el legnagyobb eredményeket, különösen szobraival: a térben a tárgyak domború-homorú, ritkuló-sűrűsödő energiahullámain kavarja föl.

Az a körülmény, hogy a futurizmust a költő Marinetti alapította, és nem festő, sajátosan befolyásolta a mozgalmat. Marinetti kiálltványa (1909) „az apatikus olasz kultúra” idején jelent meg, s súlyos csapásként hatott a közvéleményre, amely hozzászókot a nagy múlthoz, a futuristák éppen ebből akarták kiszabadítani az olasz közéletet. Az agresszivitás mint esztétikai, erkölcsi és nem utolsósorban politikai „érték” az avantgárd mozgalom kezdetén jelent meg, akkor, amikor éppen az első világháború küszöbén volt Európa, ami viszont éppen a Balkánon kezdődött. Később, tehát a háború után Micić és Poljanski zenitizmusát is áthatja a futurista mozgalom, amelynek autentikus változatát alakították ki a hat éven keresztül megjelenő *Zenit* című folyóiratban. A kiálltáson a *Zenit* folyóirat két példányát láthattuk, Dušan Jovanović Đukić szobrait és Jovan Bjelić festményét, abban a helyiségben, ahol a magyar és a japán futuristák műveit is bemutatják.

A futurizmus az első tudatos avantgárd mozgalom, mely kidolgozta programját, és futurista manifesztációkat szervezett Olaszországban és Európában, az összetűzések, a rendbontások száma jelezte a sikert, nem várták, hogy a kritika értékelje művészetüket és manifesztációjukat.

Vlagyimir Majakovszkij: Kompozíció, 1915

A jelen élet kifejezése és dinamikája számukra a legfontosabb. Elegendő átéreznünk Boccioni *A fölemelkedő város* című képét, örvénylő közeget látunk a kép közepén. Egy lovas elszáguld középről, a kép szélei felé épülő városok, háztömbök, a sugárzó fénycsóvákba kapaszkodó emberek. A kép közepe a tudatalattiból jön, felismerhetetlen örvénylő, száguldó foltok, a sugárzó energia, mely a világ lényegét jelképezi, és ebből később lesz, illetve alakul ki a megfogható tárgyiasság. A hullámzó energiát érezzük. Festésmódja örvénylő, de a kép szélei felé a tárgyak kikristályosodnak és konkrét formák jelennek meg. Boccioni a dinamikát a tárgyiassággal köti össze. Az érzelem: sebesség, a szenvedés:

küzdelem az úton a cél eléréséért, mintha azt mondaná, az életem olyan, mint a tüzes paripáé. Boccioni a száguldásban megtalálta a szimultán érzés lényegét, a felszabadulást a tudat előtti állapotból, mely világos lehet annak, aki felülről nézi, mint az istenek, az életet, és nem tapasztalja, csak tudja. Boccioni egy pillanatban átélte a halál szépségét is.

A gyorsaságért és a sebességért a futurista festők tudtak a legjobban lelkesedni. A sebességet nagy szenvedéllyel mitologikussá tették, Croce mondása, hogy a tehetség és az átlagember között intenzitásbeli különbség van csak. Felfedezték a mozgás különböző fázisaiban a tér és az idő egységét, ehhez Marey kromofotográfiájának tanulságai is hozzájárultak. A szimultán kifejezést a kubistáktól kölcsönözték, stílusukat egyféle eklekticizmus is jellemzi.

Az orosz futurizmus több irányban alakult: Larionov a negyedik dimenziót kívánta megjeleníteni képein, melyek a fauvisták színeire is emlékeztetnek. Goncsarov a tárgyakat úgy nézte, mint az energia forrásait. Malevics a tiszta tárgynélküliség irányába fejlesztette ki a művészetét és a szuprematizmus kiáltványát írta meg. Ide sorolhatjuk még Tatlin, Rodcsenko és Pevzner művészetét, akik művészetéből a konstruktivizmus és az absztrakt művészet alakult ki. De ezt már nem tekinthetjük úgy, mint a futurizmus megnyilvánulásait, habár a Palazzo Grassiban kiállítják őket, és a nagy kiállítás legértékesebb részét képezik.

A futurizmus elterjedt Európa-szerte, de elterjedt az Egyesült Államokban is, mindenütt nagy hatással volt, ahol a városi élet dinamikusán fejlődött, ahol a sebességben látták az emberi fejlődés útját.

A futurizmus legnagyobb értéke mai szemmel az, hogy saját maga alakította ki elméletét a művészi gyakorlattal együtt, és ezáltal a képzőművészetet a napi- és a gyakorlati élettel kapcsolta össze. Ezt csak úgy tehette meg, hogy az „irodalommal” szövetkezett. Marinetti az író-költő, kidolgozta ideológiáját, az ellene intézett támadásokra és kritikákra nemcsak válaszolhatott, hanem támadásait vissza is verte. Ezért mondták azt a futuristák, hogy nincsen szükség kritikára. A futuristáknak a társadalomhoz való viszonya úttörő jellegű volt, és ma is útmutató annak megvalósításában, hogy az élet része legyen a művészet, hogy mindennapi szükségletté váljon.

ACS József